

Т.Г. КАМІНСЬКА*(Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна)***О.М. КОЛЕСНИКОВА***(Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна)*

Облікове забезпечення управління фінансовими ризиками

Функціонування ринкової економіки пов'язане з виникненням різноманітних ризиків для суб'єктів ринку. Особливе місце за своєю специфікою та значенням у системі класифікації ризиків займають фінансові ризики. У законодавчих актах питання ризиків розглядається поверхнево. Нормативні акти бухгалтерського обліку не містять положень та роз'яснень щодо відображення в обліку показників ризиків та їх наслідків, а також надання відповідної інформації менеджерам різних рівнів та іншим зацікавленим сторонам. Разом з тим, управління ризиками – одна з важливих складових ефективного функціонування підприємств та організацій.

Стаття присвячена дослідженню механізмів ідентифікації ризиків за допомогою інструментарію бухгалтерського обліку та інформаційного забезпечення управління ними. Визначено основні ознаки ймовірності виникнення ризиків. Досліджено рівень розкриття інформації про резерви у пасиві балансу підприємств зарубіжних країн та України. Розкрито основні методи управління ризиками. Особливу увагу приділено самострахуванню, зокрема питанню створення та облікового відображення резервного капіталу.

Ключові слова: бухгалтерський облік, фінансовий ризик, самострахування, резервний капітал, управління ризиками.

Т.Г. КАМИНСКАЯ*(Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины,
г. Киев, Украина)***Е.Н. КОЛЕСНИКОВА***(Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины,
г. Киев, Украина)*

Учетное обеспечение управления финансовыми рисками

Функционирование рыночной экономики связано с возникновением различных рисков для субъектов рынка. Особое место по своей специфике и значению в системе классификации рисков занимают финансовые риски. В законодательных актах вопрос рисков рассматривается поверхностно. Нормативные акты бухгалтерского учета не содержат положений по отражению в учете показателей рисков и их последствий, а также разъяснений по предоставлению соответствующей информации менеджерам различных уровней и другим заинтересованным сторонам. Вместе с тем, управление рисками - одна из важных составляющих эффективного функционирования предприятий и организаций.

Статья посвящена исследованию механизмов идентификации рисков с помощью инструментария бухгалтерского учета и информационного обеспечения управления ими. Определены основные признаки вероятности возникновения рисков. Исследован уровень раскрытия информации о резервах в пассиве баланса предприятий зарубежных стран и Украины. Раскрыты основные методы управления рисками. Особое внимание уделено самострахованию, в частности вопросу создания и учетного отражения резервного капитала.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, финансовый риск, самострахование, резервный капитал, управление рисками.

Financial Risk Management Accounting

Active market economy involves various risks for market players. A particular place due to the specifics and significance within the risk classification system belongs to financial risks. In legislative instruments the issue of risks is considered superficially. Accounting Regulation does not contain any provisions on risks accounting and those of their consequences, as well as any clarification on providing relevant information to managers at different levels and other stakeholders. However, risk management is one of the key components of effective functioning of enterprises and organizations. The article provides the research into the mechanisms of risks identification using accounting tools and information systems for its management. The main factors of risks occurrence probability have been highlighted. The level of information disclosure on reserves in to balance liabilities at companies of foreign countries and Ukraine has been analyzed. Basic techniques of risk management have been found. Particular attention has been drawn to self-insurance, namely to reserve capital development and accounting.

Keywords: *accounting, financial risk, self-insurance, reserve capital, risk management.*

Постановка проблеми. Фінансовий ризик виникає у сфері відносин підприємств із банками та іншими фінансовими установами. Він, зазвичай, вимірюється відношенням залучених коштів до власних. Чим вищий коефіцієнт залучених коштів, тим більший фінансовий ризик. Обмеження або припинення кредитування, підвищення ставок за кредит, ускладнення інших умов може призвести до різкого скорочення виробництва і навіть до його призупинення з причини відсутності коштів на закупівлю сировини, палива тощо.

При оцінці фінансового ризику потрібно враховувати такі фактори, як неплатоспроможність агентів фінансової угоди, зміна курсу валюти, цінних паперів, обмеження на валютні операції.

Ризик і дохід у економічній теорії розглядають як дві взаємопов'язані категорії [9]. Вони можуть бути пов'язані як з будь-яким окремим видом активів, так і з їх комбінацією. Врахування ризику особливо важливо при прийнятті інвестиційних рішень. Цей ризик можна характеризувати як ризик повної або часткової втрати вкладених коштів або ризик недоотримання очікуваних доходів. Сумарний очікуваний дохід інвестора складається з двох компонентів: з приросту капіталу; дивідендів на акцію і процентів на інші цінні папери з фіксованим доходом. На рівень інвестиційного ризику впливають різні фактори: інфляція, валютний ризик, ризик виробництва, політичний ризик тощо [3].

При цьому слід мати на увазі, що наслідки можуть бути негативними і позитивними.

До негативних наслідків відносять втрати від пошкодження майна, продукції, виробничих запасів; недоотримання доходів; переплата коштів за виконані роботи, придбані товари з причини завищення тарифів, цін, обсягу робіт і послуг, сплата штрафів, пені; збільшення витрат на виконання робіт і послуг (перевитрата).

Позитивними наслідками ризиків можуть бути отримання додаткових доходів, надходження коштів

у формі компенсації збитків іншими підприємствами й організаціями, страхові відшкодування, скорочення витрат на проведені заходи тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми управління ризиками розглядалися в роботах зарубіжних і вітчизняних вчених: А.П. Бархатова, Ф.Ф. Бутинця, І.М. Вигівської, А.П. Дикого, Ф.Х. Найта, Л.С. Скакун, А. Сміта, Л.В. Чижевської, Л.С. Шатковської.

Ф.Х. Найт одним із перших відмітив взаємозв'язок між ризиком і невизначеністю. Він довів, що ризик виникає лише у випадках прийняття рішень в умовах невизначеності, отже, ризик є величиною суб'єктивною, а невизначеність – об'єктивною. Суб'єктивний підхід пов'язаний із вибором управлінського рішення за наявності альтернативи, що зумовлюється ймовірністю багатьох природних, соціальних, технологічних процесів, багатоваріантністю економічних та ідеологічних відносин в економічній сфері [9].

Мета статті – розкриття можливостей бухгалтерського обліку як основної інформаційної системи підприємства для ідентифікації ризиків та зниження рівня їх впливу на діяльність господарюючих суб'єктів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ризики в обліку не виступають як самостійні об'єкти, але можлива ймовірність їх виникнення закладена в усіх активах, пасивах і процесах, яка виражається у формі різного характеру відхилень (від лімітів, норм, інших параметрів). У процесі аналізу інформації про фінансову діяльність ризику можна передбачити за певними ознаками і за допомогою відповідних економічних показників [1].

Отже, можна сказати, що в інформаційному забезпеченні ймовірності виникнення ризиків з метою управління ними можна виділити наступні групи інформаційних масивів (табл. 1).

Ознаки виникнення ймовірних ризиків за їх об'єктами і суб'єктами

Об'єкти і суб'єкти ризиків	Ознаки ймовірних ризиків
1. Активи (майно, інвестиції, виробничі запаси, готова продукція, кошти, дебітори, та ін.)	Зменшення залишків, неузгодженість наявності з потребою для здійснення виробничо-фінансової діяльності, високий відсоток зношеності майна, наявність неліквідів, простроченої, в т.ч. сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості, затовареність продукції, незаконне привласнення та ін.
2. Пасиви (власний і залучений капітал)	Відсутність або різке зменшення власного капіталу, зокрема відсутність резервного капіталу, високий рівень кредиторської заборгованості, несвочасна сплата кредитів банку, неплатоспроможність, ймовірний ризик банкрутства, пов'язаний з неплатоспроможністю
3. Види діяльності (операційна, фінансова, інвестиційна)	Зниження обсягів виробництва і реалізації, різке підвищення собівартості продукції, наявність рекламаций, претензій щодо якості продукції, застосування застарілих технологій, слабе впровадження інновацій, недостатнє і несвочасне забезпечення паливом, сировиною, енергією, низька якість сировини і матеріалів; недостатньо розвинена фінансова, інвестиційна діяльність, збитковість цих видів діяльності, знецінення реальної вартості капіталу (інфляція), збитковість біржових операцій, зміна обмінного курсу валюти, неповернення депозитних вкладів банками, зниження депозитної ставки; повне або часткове неповернення платежів за реалізовану продукцію, збільшення витрат на виробництво продукції, збитковість окремих галузей
4. Запобіжні (профілактичні) заходи	Невиконання запобіжних заходів безпеки, порушення правил протипожежної безпеки, зафіксовані факти порушення екологічної безпеки, відсутність придбання отрутохімікатів, медикаментів, препаратів, недотримання правил ветеринарних процедур, внесення отрутохімікатів в ґрунт, протруювання насіння з порушенням технологічних вимог
5. Склад і структура персоналу підприємства	Кадрова політика, плінність кадрів та її причини. Рівень забезпеченості висококваліфікованими кадрами. Неналежне оформлення трудових договорів, контрактів; політика матеріального стимулювання, спеціального харчування, соціально-побутового обслуговування, низька продуктивність праці, відсутність посадових інструкцій, факти порушення трудової дисципліни, відсутність договорів про повну матеріальну відповідальність, планування підвищення кваліфікації кадрів
6. Інформаційне забезпечення	Відсутність та необґрунтованість Положення про облікову політику (Наказу про облікову політику), недотримання облікової політики; відсутність або обґрунтованість службових інструкцій облікового персоналу, графіку документообороту і подання звітності; низький рівень застосування і впровадження комп'ютерних технологій, недоліки в організації і технології комп'ютеризації обліково-економічної роботи, використання застарілого нормативно-правового забезпечення обліку і звітності; застосування неадекватних господарській діяльності форм обліку тощо

Джерело: [6].

Такі ж систематизація і групування інформації потрібні для визначення відповідних методів управління ризиками (табл. 2). Разом з тим, слід мати на увазі, що застосування нових методів управління ризиками зумовлюють необхідність адекватної організації інформаційних потоків.

Втрати від ризикових операцій (інфляція, зменшення корисності активів, пошкодження майна тощо) обліковуються на рахунках обліку активів, а також на спеціальних рахунках: 94 «Інші операційні витрати», 96 «Втрати від участі в капіталі», 97 «Інші витрати».

Для обліку доходів, отриманих внаслідок виваженого ризику, призначені рахунки 71 «Інший операційний дохід», 72 «Дохід від участі в капіталі», 73 «Інші фінансові доходи» [4]. Відокремлений облік основних доходів від реалізації, одержаних внаслідок обґрунтованого ризику, не ведуть, але визначають за допомогою методів економічного аналізу розрахунковим шляхом. За кожним об'єктом

бухгалтерського обліку ризиків потрібно розробити методику формування інформації, визначити облікову політику з врахуванням застосовуваних методів управління ризиками на підприємстві.

Поширеним методом управління ризиками є метод самострахування ризиків у формі створення резервів, які використовуються для покриття витрат і збитків, пов'язаних з ризиками [10]. Створення конкретних видів резервів передбачається в Статуті підприємства і, відповідно, в Положенні (Наказі) про облікову політику у відповідності з чинним законодавством і стандартами бухгалтерського обліку.

Величина резервного капіталу визначається власниками підприємства та обов'язково фіксується у засновницьких документах, але для господарських товариств і спільних підприємств вона не повинна бути нижче законодавчо встановленого мінімального розміру.

Методи управління ризиками та їх інформаційне забезпечення

Назва заходів (методів)	Зміст заходів та рахунки для їх обліку
Резервування коштів на покриття втрат від ризиків та інші заходи самострахування ризиків	Створення резервного капіталу, резерву сумнівних боргів, безнадійної дебіторської заборгованості; резервування коштів для забезпечення майбутніх витрат на проведення гарантійних ремонтів проданої продукції покупцям; резервування коштів на виплату професійних відпусток, додаткових пенсій та ін.
Диверсифікація діяльності, активів	Організація нових, більш ефективних видів діяльності, зміни в складі активів (вкладання коштів в інші активи), цінних паперів, відкриття нових депозитних рахунків у банках. Такі операції обліковуються аналогічно відображенню в обліку процесів і активів статутної діяльності, але для відокремлення диверсифікаційних об'єктів відкривають відповідні аналітичні рахунки
Передача ризиків третім особам (передача векселів та ін.)	Передача підприємствами права на отримання боргу комерційним банкам (факторинг), кредитування під заставу дебіторської заборгованості та ін. В обліку знаходить відображення оплата комісійних послуг за виконання означених операцій (рах. 94), а також операції з векселями, одержаними для забезпечення дебіторської заборгованості (рах. 34, 16, 62, 51, 37)
Заходи з мінімізації ризику	Укладання ф'ючерсних і форвардних контрактів, опціонів, хеджування господарських операцій (рахунки для обліку розрахунків з підприємствами та організаціями; Контрактні зобов'язання для обліку форвардних і ф'ючерсних контрактів, опціонів)
Система штрафних санкцій	Передбачення штрафів, пені в договорах з контрагентами для компенсації збитків підприємства; штрафні санкції, компенсації збитків за договорами про повну матеріальну відповідальність, за трудовими контрактами і договорами; покриття збитків за рахунок прибутку, за порушення і помилки, допущені в розрахунках за податками, відрахуваннями на соціальне страхування та іншими бюджетними платежами, а також пов'язаними з наданням державної цільової допомоги та ін. Використовуються рахунки для обміну розрахунків з установами, організаціями, підприємствами (62, 53, 64, 65, 68, 94, 36, 37)
Страхування господарських ризиків страховими компаніями	Страхування майна, посівів, тварин, фінансових ризиків, автотранспорту, відповідальності здійснюється з метою створення страхових резервів та їх використання для відшкодування різних видів витрат, збитків страховальників у разі настання страхових випадків шляхом виплати страхових компенсацій і страхових сум. Для розрахунків зі страхування призначено рахунок 65, на якому облічують страхові платежі та відшкодування матеріального збитку страховими компаніями за повністю або частково пошкоджене майно, загиблі посіви, тварини.

Джерело: [6].

Резервний капітал підприємств у відповідності із Планом рахунків та Інструкцією до його застосування відображається на балансовому рахунку 43 «Резервний капітал» [4]. У сучасній економічній літературі зустрічаються різні назви, види та визначення поняття «резервний капітал»: резервний фонд, запасний фонд і т. і. Резервні фонди у широкому розумінні розглядаються як резерви на гірші часи. Так, наприклад, у зарубіжній економічній літературі наводяться дані про використання більше 15 резервів: контрактні оціночні резерви; факультативні резерви; емісійний дохід і дохід від злиття організацій; резерви на знецінення власних фондів; резерви по переоцінці; резерви, пов'язані із самоконтролем; резерви по капіталу, який знаходиться у материнському чи дочірньому підприємстві; резерви по забезпеченню зовнішніх фондів; інвестиційні субсидії; регламентовані резерви; національні фонди інвестицій; консолідовані резерви; резервний капітал; додатковий капітал. Результати аналізу бухгалтерських балансів підприємств зарубіжних країн подано у табл. 3.

Із даних табл. 3 можна зробити висновок, що статутні резерви зарубіжних країн характеризуються

значно більшим різноманіттям. Це пов'язано з їх цільовим призначенням (резерви зобов'язань і витрат, резерви переоцінки, резерв по доходах, резерви законодавчі, спеціальні, ініціативні). Слід відмітити, що в деяких країнах (Португалія, Франція, Японія) підприємства досить детально розкривають інформацію про власні резерви у розділі власного капіталу бухгалтерського балансу.

Важливим моментом у класифікації статутних резервів є джерела їх формування. Англійські підприємства формують резерви із прибутку і резерви із власного капіталу. Нерозподілений прибуток з одного боку є резервом, а з іншого – основним джерелом їх фінансування. Формування резервів із власного капіталу відбувається шляхом випуску акцій по ціні, вищій за номінал, і шляхом переоцінки основних засобів у бік підвищення. Розмір резервного капіталу у світовій практиці коливається в межах 10-40 % від зареєстрованого (пайового) капіталу, при цьому окремим підприємствам надається право призначати більш високу межу. В Україні резервний капітал створюють у відповідності з чинним законодавством і засновницькими документами за рахунок нерозподіленого прибутку. Господарським

кодексом передбачено створення резервного капіталу в акціонерних товариствах і товариствах з обмеженою відповідальністю в розмірі, встановленому установчими документами, але не менше 25 % статутного капіталу та щорічне відрахування до нього не менше 5 % суми чистого прибутку. В інших підприємствах створення

резервного капіталу не є обов'язковим, він може створюватись залежно від потреб. Резервний капітал використовують на покриття збитків, виплату дивідендів за привілейованими акціями у разі недостатності нерозподіленого прибутку, на інші цілі, передбачені установчими документами.

Таблиця 3

Розкриття інформації про резерви у пасиві балансу зарубіжних країн і України

Країна	Назва розділу	Види резервів
1. Австрія	Капітал	1. Резервний капітал 2. Резерви зобов'язань і витрат (вихідна допомога, пенсійні виплати і т.п.)
2. Бельгія	Капітал	1. Резерви на прибуток 2. Резерви відстроченого оподаткування 3. Резерв позовів і збитків
3. Великобританія та Австралія	Капітал і резерв	1. Резерв переоцінки 2. Інші резерви (резерв викупу капіталу, резерв власних акцій, резерви згідно статуту та ін.)
4. Німеччина	Власний капітал	1. Резервний капітал 2. Резерви прибутку (передбачений законом резерв; резерв для власної дольової участі; резерви, передбачені статутом; інші резерви із прибутку)
5. Португалія	Капітал	1. Резерви переоцінки 2. Резерви (законодавчі, спеціальні, ініціативні) 3. Резерви ризиків і витрат (податковий і т.п.) 4. Резерви уцінки товарів, ризиків
6. Росія	Капітал і резерви	Резервний капітал (в т.ч. резерви, створені у відповідності із законодавством і резерви, створені у відповідності із статутними документами)
7. Україна	Власний капітал	Резервний капітал
8. Франція	Капітал і резерв	1. Резерв переоцінки 2. Резерви 3. Легальний резерв 4. Резерв, передбачений статутом або контрактом 5. Інші резерви
9. Швеція	Капітал	1. Резерви законодавчі 2. Пенсійні резерви, відстрочене оподаткування, резерви, які не обкладаються податками
10. Японія	Капітал	1. Капітальні резерви (емісійний дохід) 2. Законодавчий резерв 3. Резерви для страхових позовів 4. Резерви збитків від зарубіжних інвестицій, розширення бізнесу, придбання додаткового обладнання, прискореної амортизації, загальний, нерозподілений.

Джерело [7].

На суму створеного резервного капіталу формують інформацію по дебету рахунку 44 «Нерозподілений прибуток (непокриті збитки)» в кореспонденції з кредитом рахунку 43 «Резервний капітал».

Використання коштів резервного капіталу на покриття збитків звітного періоду відображають за дебетом рахунку 43 і кредитом 44, на виплату дивідендів – за дебетом 43 і кредитом 67 «Розрахунки з учасниками» [4].

Як бачимо, резервування коштів в якості самострахування підприємством господарської діяльності в Україні обмежено. Тому цілком обґрунтованою є позиція авторів [8] щодо збільшення кількості резервів з метою покриття негативних наслідків господарського ризику. Окремі дослідники пропонують створювати фіскальні (податкові резерви, резерви відшкодування комерційних ризиків,

резерви соціального спрямування, резерви юридичного характеру, резерви від знецінення фінансових вкладень, від зниження вартості матеріальних активів, відшкодування професійних ризиків).

На рахунку 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів» теж обліковують по суті зарезервовані кошти на цільові заходи, які гарантують відповідні виплати і нейтралізують ризики. До них відносяться: забезпечення виплат відпусток, додаткове пенсійне забезпечення, забезпечення гарантійних зобов'язань, забезпечення призового фонду, забезпечення інших виплат і платежів.

Економічний зміст резерву сумнівних боргів, у відповідності до П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» полягає в уточненні оцінки дебіторської заборгованості, тобто резерв служить для відображення заборгованості в тій сумі, що може

Бухгалтерський облік

бути реально повернена боржниками [7]. Для створення резерву сумнівних боргів використовується рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів», який і застосовується для уточнення оцінки дебіторської заборгованості покупців і замовників, яка обліковується на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Рахунок 38 є регулюючим до рахунка обліку дебіторської заборгованості (за аналогією з обліком нарахування зносу необоротних активів). Тобто завдяки рахунку 38 можна визначити чисту реалізаційну вартість дебіторської заборгованості.

При нарахуванні резерву сумнівних боргів дебетується рахунок 944 «Сумнівні та безнадійні борги» (збільшуються інші витрати операційної діяльності) і кредитується рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів» [4]. Величина резерву визначається, виходячи із платоспроможності окремих дебіторів та на підставі класифікації дебіторської заборгованості. Тут слід зазначити, що вивчення сільськогосподарськими формуваннями платоспроможності окремих дебіторів з об'єктивних причин є проблематичним. Реальним можна вважати другий метод, тобто метод класифікації простроченої заборгованості по періодах.

Визнана безнадійною дебіторська заборгованість перестає бути активом підприємства і списується з балансу. Але з метою спостереження за можливістю її повернення, підприємства повинні не менш, ніж три роки обліковувати суму списаної безнадійної заборгованості на позабалансовому рахунку 07 «Списані активи», субрахунок 071 «Списана дебіторська заборгованість» [4].

На нашу думку, до основних проблем створення і використання статутних резервів відносяться наступні:

- 1) визначення найбільш раціональних джерел;
- 2) оцінка економічної суті резервів, враховуючи стабільний довгостроковий або короткостроковий їх характер, виходячи із чого розраховуються відповідні фінансові показники;
- 3) оцінка економічної суті показників прибутку і капіталу, оскільки ці економічні поняття є не абсолютними, а відносними величинами, тому можуть бути представлені тільки у ймовірному обчисленні;
- 4) вплив резервів на величину і характер власних джерел, оскільки створення рахунку «Резерви сумнівних боргів» призводить до перерозподілу частини нерозподіленого прибутку;
- 5) відсутність відповідності суми грошових коштів сумі статутних резервів, необхідних для виконання ними своїх функцій.

Висновки. Виходячи із вищевикладеного, можна зробити висновок, що резервний капітал – це своєрідна застава стабільності існування підприємства в сучасних умовах. Для того, щоб уникнути існуючих проблем використання резервного капіталу, необхідно управляти грошовими потоками, контролювати їх надходження й вибуття, а також резервні залишки грошових коштів. Це

пов'язане з тим, що резервний капітал прямо не пов'язаний з рахунками обліку грошових засобів. У випадку ризикової ситуації збитки покривають за рахунок зарезервованих грошових засобів, рівних за величиною сумі резервного капіталу.

Сьогодні в умовах економічної нестабільності головні бухгалтери підприємств як ніколи потребують відповідного інформаційного забезпечення заходів самострахування ризиків, при цьому вони повинні бути обізнані зі способами відображення його складових у бухгалтерському обліку.

4 Список використаних джерел

1. *Бархатов А.П.* Международный учет: [учебн. пособие] / А.П. Бархатов. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 281 с.
2. *Вигівська І.М.* Бухгалтерські ризики та причини їх виникнення / І.М. Вигівська // Тези та тексти виступів VI Міжнар. наук. конф. «Наукові дослідження в сфері бухгалтерського обліку, контролю та аналізу: теоретико-практичне значення та напрями подальшого розвитку». – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 336 с.
3. *Вітлінський В.В.* Ризикологія в економіці та підприємстві: [монографія] / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>.
5. *Камінська Т.Г.* Облік і контроль кругообороту капіталу: [монографія] / Т.Г. Камінська. – Житомир: ПП «Рута», 2013. – 448 с.
6. *Камінська Т.Г.* Обліково-аналітичне забезпечення фінансового менеджменту в сільськогосподарських підприємствах: [монографія] / [Т.Г. Камінська, Л.С. Шатковська, А.М. Шиш та ін.] / За ред. Т.Г. Камінської. – К.: ЦП «Компринт», 2013. – 329 с.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку (зі змінами й доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=293533.
8. Професійна діяльність бухгалтера: аутсорсинг, ризики, захист інформації: [монографія] / Л.В. Чижевська, І.М. Вигівська, А.П. Дикий, Л.С. Скаун. – Житомир: Рута, 2011. – 404 с.
9. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – Кн. I. – М.: Наука, 1993. – 570 с.
10. Финансовое управление компанией / Под ред. Е.В. Кузнецовой. – М.: Фонд «Правовая культура», 1995. – 280 с.
11. *Knight F.* Risk, Uncertainty and Profit [Електронний ресурс] / F. Knight. – New York, 1965. – Режим доступу: <http://www.econlib.org/library/Knight/knRUP.html>.